

KÜRESELLEŞEN DÜNYADA KRİZ – KORUMACILIK VE ULUSAL KALKINMA İDEOLOJİSİ – ÜÇÜNCÜ YOL KEMALİZM

Kaan Ögüt

The Economist dergisinin 24 Mart tarihli sayısının başlığı şöyleydi "*Dünya Resesyondan Kaçabilecek mi ?*" Dergide, geride bıraktığımız 10 yıl içinde ilk defa ABD ve Japonya'nın eşzamanlı olarak resesyon uçurumunun kenarında birlikte bulundukları belirtiliyor. 1990'ların ortalarından bu yana istikrarlı büyümeyi başaran ABD ekonomisi yarattığı yüksek taleple Asya Krizi'nde de olduğu gibi krize giren ülkeleri ve dünya ekonomisini sürükleyebilmişti (1). Oysa bugün 1990'ların başından bu yana durgunluk içinde olan Japonya ile birlikte ABD ekonomisinde de bir yavaşlama söz konusu (2). Japonya ihracatının %31'ini ABD'ye yapıyor. Bunu göz önüne alırsak Japonya'nın ve genel olarak krizi tam anlamıyla aşamamış Güneydoğu Asya ülkelerinin de bundan olumsuz etkilenebileceğini söyleyebiliriz.

IMF'nin Mayıs 2001, "*Dünya Ekonomisinin Görünümü*" (**WORLD ECONOMIC OUTLOOK May 2001**) raporuna göre küresel ekonomi, Amerikan ekonomisindeki yavaşlamadan dolayı birçok riskle karşı karşıya bulunuyor. Avrupa'nın küresel ekonomide yavaşlamayla mücadele için pek az şey yaptığı belirtiliyor. Son raporda 2000 yılı için %4,8 olarak tahmin edilen dünya ekonomisinin bu yılki büyüme hızı tahmini %3,2'ye çekildi. ABD için büyüme oranının son on yılın en düşük seviyesi olan 1,5'e revize edildiği belirtilen raporda, ABD'ye bağlı olarak gelişen Asya ve Latin Amerika ekonomilerinde (Çin ve Hindistan'ın sürdürmeleri beklenen istikrara rağmen) (3) de ciddi düşüşlerin olacağı yorumu yapılıyor. Öte yandan Ortadoğu, Orta ve Doğu Avrupa ve eski Sovyet bölgesi ülkeleri ile Afrika'nın bu süreçten (Türkiye'nin son krizin sonucunda büyümesinde yaşanan sert düşüşe rağmen) daha az etkilendikleri belirtiliyor.

Bütün bu göstergeler gelişmiş ülkelere kaynaklanacak korumacı politikaların yeniden gündeme geleceğini gösteriyor. Hatırlanacağı gibi 1970'lerdeki petrol kriziyle birlikte gelişmiş ülkeler baskı güçlerini kullanarak azgelişmiş ülkelerin ihracatlarına karşı sözde gönüllü kısıtlamalar adı altında korumacılık uygulamışlardı. "**Yeni korumacılık**" olarak adlandırılan bu dönemde tarife dışı engeller, Çok Elyafıllar Sözleşmesi (Multifiber Arrangement) GATT'in serbest ticaret hükümlerine aykırı olmakla birlikte rahatlıkla kullanılmıştı (4, ii). Kimse Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO) yeni bir korumacılık dalgasına engel olabileceğini sanmasın. WTO'nun varlığına rağmen ABD, AB ve Japonya arasında yaşanan ticaret savaşlarını ve bunun yanında Uruguay Görüşmeleri'nde kabul edilen entelektüel hakların korunmaya alınması (5, iii) ile belli açılardan gelişmekte olan ülkelere karşı gizli bir korumacılık uygulandığını düşünürsek, WTO'nun varlığına rağmen gelişmiş ülkelerin kendi ulusal ya da blok al çıkarlarını dünya ticaretinin serbestleştirilmesi ülküsünün önünde tuttuklarını görürüz. Son zamanlarda yapılan yorumlarda "*Geleceğin korumacılığının muhtemel tohumlarının ABD'nin tırmanan ticaret açığında Afrika, Asya ve Latin Amerika'nın artan ödemeler dengesi sorunlarında; Japonya'nın giderek yükselen işsizlik oranında ve Avrupa tarımındaki rekabet eksikliğinde yattığı*" (iv) dile getiriliyor. Bu anlamda bloklar arasında korumacılığa dayalı bir mücadelenin sürdüğü açık ki **Salvatore** gibi pek çok iktisatçı **Endüstriyel Ülkelerde Korumacılık**'ı günümüzün uluslararası ekonomik problemleri arasında sayıyorlar (v). Böyle bir ortamda Türkiye'nin dahil olma olasılığı çok düşük AB entegrasyonuna GB anlaşması ile tek taraflı olarak bağlandığını ve WTO'nun azgelişmiş ülkelere dayattığı kuralları kraldan çok kralcı bir tutumla kabul ettiğini görüyoruz. Oysa kimi gelişmekte olan ülkeler bu gelişmelerin farkındalar. **Mahattir Muhammed**; Batı'nın Asya ülkelere pazarlarını açma konusunda baskı yaparken kendi bloklarını kuvvetlendirmeye çalıştıklarını gelişmekte olan ülkelerin bu yolda adımlar atmasına karşın OECD üyesi 24 ülkeden 20'sinin ticaret engellerini arttırdığını söylüyor (vi). Dünyanın yeniden korumacı ve içe kapalı bir döneme girmesi durumunda elimizde ayakta kalmamızı sağlayacak araçlar bile kalmayacak bu gidişle. Biz tarımın ekonomiye katkısı zaten az diye küçümserken 21. yüzyılda büyük devlet olmaya hazırlanan ülkeler kendi ulusunu besleyebilmenin önemini gördükleri için tarımı stratejik bir sektör olarak değerlendiriyorlar. Krizlerin küreselleştiği bir ortamda krize karşı ulusal ekonomik enstrümanların güçlendirilmesi gerekiyor. Biz nasıl olsa dünya küreselleşiyor diye buna önem vermiyoruz ama ABD, AB, Japonya, Çin, Malezya, Tayland, Hindistan tümü bu olasılığı değerlendiriyorlar. WTO'nun yanı sıra IMF'nin de özellikle Asya Krizinden sonra sermaye çevrelerinin ve yabancı bankaların çıkarlarını korumak, krize giren ülkenin borçlarını ödetmek üzere reçeteler dayattığını, bu ülkeleri durgunluğa sürükleyerek mal varlıklarının gelişmiş ülkeler tarafından ucuza

kapatılmasına hizmet ettiğini gördük. ABD; devletçi ve korumacı Asya modelini yıkmak için IMF aracılığıyla deflasyon içindeki ülkeleri daha fazla deflasyona sürükledi. Bu yorumları bizzat **Stiglitz, Plaff, Sachs** gibi ABD'li ekonomist ve yazarlar da paylaşıyor. Küresel finansal krizlerden korunmak için kısa süreli sermaye hareketlerine kısıtlama getirilmesinden IMF'nin yeniden yapılandırılmasına kadar çeşitli önerilerin tartışıldığı, **Soros**'un bile "*finansal piyasaların özündeki istikrarsızlığı kontrol altında tutacak kamu müdahalelerine ihtiyaç var*" (vii) dediği bir dönemde Türkiye'den yine ciddi bir ses yok (6, viii).

Yine geçtiğimiz günlerde açıklanan Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nın (UNCTAD) yıllık ticaret ve kalkınma raporuna göre ABD ekonomisinde büyüme trendinin yavaşlaması, gelişmekte olan ülkeleri de olumsuz etkiliyor. Raporda ABD Merkez Bankası'nın aldığı tedbirlerin gelişmeyi yeniden başlatıp başlatmayacağını belli olmadığı ifade ediliyor. UNCTAD raporu finansal saldırıya uğramış ülkelerin geçici olarak borç ödemelerini durdurmalarını, bu yolla kelepirci fiyata tesis alımının önünü almayı, hakkaniyetli yeni bir borç ödeme planı yapılabilecek bir ortam yaratılması öneriliyor (Dünya, 25.04.2001) (7). Rapordaki başka bir nokta ise Avrupa'nın 2001 yılında ABD'nin daha önce yakaladığı büyüme performansını yakalasa bile, gelişmekte olan ülkelere yaptığı ithalatın oranının daha düşük olması nedeniyle, bu ülkeler üzerinde ABD ile aynı etkiyi yapamayacağı belirtiliyor (**United Nations Conference On Trade And Development, Trade And Development Report, 2001, Overview**)

Son dönemde yaşanan gelişmelere baktığımızda Asya Krizinden etkilenen ülkelerin IMF politikalarını uygulamak zorunda kalmakla birlikte hâlâ kendilerine özgü ulusal politikalar uyguladıklarını görüyoruz. Tayland dünya ekonomisindeki büyümenin yavaşladığı bir dönemde ticaret açığı vermekten kaçındıkları için yerli üretimle ikame edilebilecek ürünlerin ithalatının kısılmasına öncelik verileceğini belirtti (Cumhuriyet, 06.03.2001). Aynı zamanda Malezya yabancı bankalarla yerli bankalar arasındaki rekabet gücünün kapatılmadan iç piyasayı dış rekabete açmak istemediklerini, bu nedenle 2007 yılına kadar yeni yabancı banka girişine izin vermeyeceklerini açıkladı (Cumhuriyet, 07.03.2001).

Koşulsuz küreselleşmenin az gelişmiş ülkelerin yararına olduğu tezi artık ciddi anlamda sorgulanmaya başlandı. **Dani Rodrik** serbest ticaretin kalkınma stratejilerinin yerini tutmak için tek başına yeterli olmadığını söyleyerek az gelişmiş ülkelerin kendilerine ait bir kalkınma modeline sahip olmalarının önemine dikkat çekti (ix). Bizim tartışmamız gereken alternatif büyüme ve kalkınma modelleri ABD'li iktisatçılar tarafından tartışılıyor. "**Endojen Büyüme Teorisi**" olarak adlandırılan ve **Barro, Romer, Lucas, Grossman, Helpman** gibi iktisatçıların başını çektiği bu yeni gelişme teorisi; ekonomide Ar-Ge'nin, beşeri sermayenin ve devletin rolünü tekrar tanımlayarak büyüme fonksiyonlarını yeniden düzenliyor. Neoklasik iktisadın ülkelerin reel büyüme oranlarının uzun dönemde birbirine yakınsayacağı (convergence hypothesis) ve gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkeleri yakalayacakları (catching up process) tezleri endojen büyüme teorisi tarafından yanlışlanmıştır (x).

İşte söz bu noktada Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerin uygulayabilecekleri kalkınma yollarının hâlâ mevcut olup olmadığına geliyor. Türkiye'de ekonomi çevreleri böyle bir olasılığın varlığından dahi söz etmek gereği duymuyorlar (8). Ancak bu ülkede Türkiye Cumhuriyeti'nin birikimine dayanan, bu birikimi Mustafa Kemal'in de kullandığı ve bilim felsefesine **eleştirel akılcılık** olarak geçen yöntemle sınayan, bir **toplum mühendisliği projesi** bir **ulusal kalkınma ideolojisi** olarak tanımladıkları Kemalizm ile Türk Ulusu'nun sorunlarını çözmeye kararlı Kemalist kadrolar da var. Ancak bu kadrolar birilerinin peşinden gitmek yerine kendileri ürettikleri için başta Atatürkçüler de dahil hiçbir kesimden destek de görmüyorlar.

Kemalizm, uyguladığı karma ekonomi modeli ve kalkınma yöntemiyle, Türkiye'nin o günkü sorunlarının çözülmesinde etkili olmanın yanında, **Korkut Boratav**'ın (ix) Cumhuriyet dönemi ekonomi belgelerine dayanarak söylediği gibi teorik birikime de katkı yaptı (9). Kemalizm özellikle de **kalkınma iktisadi** ekolleri açısından değerlendirildiğinde kuramsal olarak da zengin bir birikime sahiptir. Kalkınma İktisadı'nın hem ortodoks olarak adlandırılan hem de bağımsızlık okulu olarak adlandırılan iki alt bölümünün birbiriyle çatışan kuramları bugün yeniden gözden geçirilmelidir (10, xii). Kalkınma iktisadının ortodoks yorumlarda genel olarak az gelişmiş ülkelerin Batı ülkelerinin izlediği yolu izleyerek kalkınabilecekleri tezi işlenir (11).

1930'larda Kemalist Kadro Hareketi, **bağımsızlık okulunun** kimi kuramlarının öncülüğünü yapmıştı. 1950'lerden sonra iktisadi analizlerin içinde yer almaya başlayan ve Wallerstein ile

uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi modelleri içine de giren **merkez çevre** kuramını ilk ortaya atanlar Kemalist **Kadro Dergisi**dir (12, xiii). Kalkınma İktisadî Türkiye’de unutturulmaya çalışılan bir alandır (xiv), oysa Türkiye’nin kalkınma çabasında dayanabileceği kendisine ait bir birikimi mevcuttur. Bunun da ötesinde Türkiye müdahaleci devletin planlamacı olarak rol aldığı kalkınma modeli ile Güney Kore gibi ülkelere örnek de olmuştur (13, xv). Kemalistler bugün Devletçiliği, **Teknik – Kalkıncı Devlet** olarak yeniden tanımlamak 21. yüzyıla uyarlamak sorunuyla karşı karşıyalar.

Şimdi Avrupa’da küreselleşmeyi *üçüncü yol* (14, xvi) tartışmalarının yaşandığı bu dönemde (Avrupamerkezci sosyal demokrasi ve sosyalizmin de Avrupalı sağ hareketler gibi her zaman emperyalist bir çizgide olduğunu asla unutmadan) kendimize ait, küreselleşmeyi sorgulayan üçüncü yolumuzu net bir şekilde ortaya koymanın zamanıdır. Yazı boyunca belirtildiği gibi Kemalistler bu birikime sahiptirler. Tarih boyunca liberal ve sosyalist öğretiler, evrensel oldukları iddiaları ve determinist tarih anlayışları ile azgelişmiş ülkelerin sömürülmesini desteklemişlerdir. Yine Avrupamerkezli bir akım olan sosyal demokrasi de batılı işçi sınıfının çıkarları için batılı burjuvazinin azgelişmiş ülkeleri sömürerek elde ettiği artık değeri paylaşma noktasında burjuvazi ile uzlaşmıştır. Bu yüzden gerçek anlamda bir üçüncü yolun Batıdan doğması mümkün değildir. (15, xvii) **Kemalizm Marksizm ve liberalizmin karşısında bir ulusal kalkınma ideolojisi, bir üçüncü yoldur.** Bu üçüncü yol yalnızca karma ekonomi modeli ile değil, aynı zamanda kullandığı eleştirel akılcı yöntemle ve referanslarını doğa bilimlerinden almasıyla da diğerlerinden farklıdır.

Bunca yıldır Kemalizmin bu zengin teorik – düşünsel birikimine rağmen Türk Gençliğinin farklı ideolojilerle oyalanmasına neden olanlar emperyalizme en büyük hizmeti yapmışlardır. Son olarak belirtmek istediğimiz önemli bir nokta ise Kemalizmi başka ideolojilere ulaştırmada bir araç olarak kullanmak isteyen sağ ya da sol siyasi grupların varlığıdır ki bunlar Mustafa Kemal’in projesini anlayamadıkları için ülkeyi başarıya götürmeleri de söz konusu değildir. Bu nedenle Kemalistlerin başarıya ulaşmak için bu çevrelerle de mücadele etmeleri gerekecektir. Kemalist maskeli bu siyasi grupların Türk Ulusunun ve Türk Gençleri’nin Kemalistlere duydukları güvenin sarsılmasında rol oynadıklarını görmeliyiz. Emperyalizm ancak ulusal bağımsızlıkçı ideolojiler karşısında çaresizdir. Bu yüzden de ulusal bağımsızlıkçıları duruma göre sol ya da sağ yapılar içine hapsederek bu hareketlerin tüm ulusu kapsayıcılıklarını yok etmeye, yıpratmaya çalışır. Emperyalizmin sadece Anadolu coğrafyasında değil, Balkanlardan Orta Asya’ya tüm Avrasya coğrafyasında çekindiği tek ideoloji Kemalizmdir.

Dipnotları

1) ABD dünya ekonomisinin en büyük ithalatçısı olduğu için bu ülkedeki tüketimde azalmanın AB ülkeleri de dahil bütün dünyayı etkilemesi bekleniyor. Kanada ihracatının %87,6’sını, Japonya %31,1’ini, Kore %20’sini, Almanya %10,2’sini, Fransa %8,2’sini ABD’ye yapıyor. Zaten durgunluktan kurtulmaya çalışan Japonya için ABD’deki yavaşlama tam bir kabus senaryosu anlamına geliyor (Eder, M, 27.04.2001).

2) Kimi uzmanlar Amerikan ekonomisinde nispi bir gerileme yaşandığını, kimileri de bir resesyona girildiğini ileri sürmekte. Nispi bir gerilemeyi savunanlara göre sadece belli sektörlerde talebin yapısından kaynaklanan stok yığılması vardır. Önümüzdeki üç aylık dönemde bu aşılabacaktır. Resesyona girildiğini savunanlara göre ise yükselen enerji fiyatları, düşmeye eğilimli hisse senedi piyasaları tüketicilerin gelir kaynaklarını zayıflatmış, ve işletmelerin finansman maliyetlerini arttırmıştır. Ayrıca piyasa ekonomilerinde güçlü bir büyümeden sonra oluşan yapısal düşüş eğilimi çok önemli bir faktördür (İktisat Dergisi, sayı:408).

3) IMF Başkanı Hörst Köhler, yaptığı açıklamada ABD ekonomisinin yavaşlamasıyla global ekonominin de kritik bir safhaya girdiğini belirterek, bu süreçte uygun büyüme stratejisi olmadan Türkiye gibi ülkelerin sorunları aşmada zorlanacağını söyledi (Finansal Forum; 26.04.2001).

4) Gönüllü İhracat Kısıtlamaları; 1970’li yılların başlarından itibaren sanayileşmiş ülkelerde yaygınlaşan yeni korumacılık akımının en çok kullanılan aracıdır. Japonya’nın özel durumu kenara bırakılırsa genelde azgelişmiş ülkelere zorla, başka tehditlerle dayatılan ya da kimi zaman başka bir ödün verilerek azgelişmiş ülkenin kabul etmesi sağlanan uygulamalardır. Karşılıklı görüşmeler sonucunda kabul edilmiş olmasının fazla anlamı yoktur, çünkü iki tarafın pazarlık güçleri arasında eşitlik yoktur. GATT çerçevesinde imzalanan 1974 tarihinde dört yıl

için yürürlüğe giren Çokelyafılilar Sözleşmesi (Multifiber Arrangement) sanayileşmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere yaptıkları tekstil ürünleri ithalatını kontrol altına almayı amaçlamaktadır. Bu niteliği ile GATT'ın serbest ticaret ilkesine ters düşmektedir. Esas itibarıyla bir gönüllü ihracat kısıtlamasıdır. GATT'ın en çok kayırlan ülke ilkesine aykırıdır. Sanayileşmiş batılı ülkelerin gelişmekte olan ülkelere uyguladıkları yeni korumacılık tedbirlerinin en önemlilerindendir (Karlık). İkinci petrol krizinden sonra uygulama alanı genişleyen tarife dışı engeller 1990'ların başında dahi dünya ticaretinin yaklaşık %40'ını etkilemekteydi (Kalaycıoğlu). Yeni korumacılık önlemleri sonucunda gelişmekte olan ülkelerin ihracat olanakları azalmakta, bu ihracat gelirlerine bağımlılıkları fazla olan bu ülkelerin bu durumda ithalatlarını ya azaltmaları ya da borçlanma yoluyla finanse etmeleri gerekir.

5) Kazgan; Uruguay Görüşmelerinde kabul edilen bu madde için şu yorumu yapıyor. *"Merkez ülkeleri için büyük bir kazanç ve aynı zamanda çevre ülkeler için önemli bir kayıp olmuştur. Yeni düzenlemeye göre bilgisayar programlarının 50 yıl patentler ve telif haklarının 10 - 30 yıl korunması söz konusu, yani bu süreler içinde gelişmekte olan ülkelerin yüksek teknoloji ürünlerde taklide dayalı atılımları mümkün olmayacak. Merkez önümüzdeki yıllarda Çevrenin tarım üretimini ve ihracatını da salt teknoloji tekeli yoluyla baltalayabilir"*

6) Küresel finansal krizlerden korunmak için birtakım öneriler üzerinde tartışılıyor. İşlemlerin vergilendirilmesi - Katlı döviz kuru uygulamalarına geçilmesi - Uluslararası bankacılık denetimlerinin arttırılarak sermaye kaçışlarının engellenmesi - Aşırı spekülasyon akımlarının olduğu durumlarda piyasaların belirsiz bir süre için kapatılması - Ulusal politikalarda uluslararası koordinasyona gidilerek spekülasyon işlemlerinin önüne geçilmesi- Kurların sabitleştirilmesi ve Kur limitlerinin belirlenmesi - Uluslararası bir uyarıcı sistemin kurulması - IMF kotalarının arttırılması - IMF garantili borçlanma kolaylığı getirilmesi - Kısa süreli sermaye hareketlerine kısıtlama getirilmesi - Uluslararası Parasal ve Finansal sistemin yeniden yapılandırılması - IMF'nin ABD Hazinesi'nin baskısından kurtularak bağımsız bir yapıya kavuşturulması - Mali sistemde saydamlığın ve veri dağılımının geliştirilmesi - Ulusal Finansal sistemin yapısının güçlendirilmesi - Özel sektörün verdiği kredilerin sorumluluğunu sonuna kadar taşıması - UNCTAD'ın da desteklediği gibi uluslararası bir borç paneli kurularak çeşitli ülkelerin borç ertelemelerini bu panel aracılığıyla yapmak vb. (Akdiş).

7) UNCTAD raporuyla ilgili Cumhuriyet Gazetesi'nde yapılan yorumda ise raporda finansal krizlere karşı reform sürecinin alacaklı durumdaki büyük ülkelerin çıkarlarına göre yönlendirildiğinin belirtildiği söyleniyor (Cumhuriyet, 25.04.2001).

8) Bu noktada **Mümtaz Soysal**'ın önemli bir saptamasına yer vermek istiyoruz. *"İkinci Dünya Savaşı sonrasında, aslında bizim savaş öncesinde pratiğini yaptığımız "kalkınma ekonomisi" denen bir bilim ortaya çıkmıştı, ama son yıllarda bakıyorsunuz bilim dünyasından kalkınma ekonomisi diye bir bilim dalı silinmiştir. Sanki kalkınmak zorunda olan insanlar yoktur, ülkeler yoktur, sanki tek ekonomik çözüm tarzı, bütün insanlığa eşit biçimde uygulanabilirmiş gibi o konuda artık ne kitap ne seminer ne de ders gözükmemektedir. Oysa vardır ve bizim hâlâ bu ekonomi çerçevesinde kalkınma ekonomisi çerçevesinde yine artık modası geçti denen karma ekonomi gibi bir kavrama yeniden dönmemiz gerekir. Stratejik planlama kavramına doğru gitmek gerekecektir".*

9) **Korkut Borotav** 1930'lardaki Kemalist iktisat anlayışının sadece Kadro'cularla sınırlı olmadan uygulama alanında da önemli yaklaşımlara sahip olduğunu iddia ediyor. İlk beş yıllık kalkınma planının tanıtıcı bölümünü aktardıktan sonra Boratav şu yorumu yapıyor. *"Bağımlılık ve azgelişmişlik konusunda bilgili okuyucu, 1980'lerdeki tartışmalarda bu görüşlerin oldukça geniş yer tuttuğunu bilir. Ancak bu sözler 50 yıl önce büyük depresyonun ilk zamanlarında yayınlanan gelişmemiş bir ülkenin resmi belgesinden alınmıştır. 50 yılda bu kadar doğru tarihi analiz yapan başka bir Türk belgesi bulmak oldukça zordur. Emperyalist merkez - çevre ilişkisini, geri kalmışlık olgusunun teorik açıklamasının, kapitalist sistemin gelişmesinin bir sonucu olduğunu en az otuz yıl önce tahmin ettiler. Türkiye'nin dünya ekonomisi içindeki yerini açıkça belirlediler. Türkiye gelişmemiş ve bağımlı ülkeler arasında yer alıyordu. Planın hazırlayıcıları Dünya krizinin etkisi sonucunda, emperyalist merkezlerde ortaya çıkan politik ve iktisadi sorunları tahmin ettiler ve bu durumu gelişmemiş ülkeler için iktisadi bağımsızlıklarını kazanma fırsatı yaratması açısından, elverişli olarak değerlendirdiler."*

10) Doğu Avrupa iktisatçıları ülkelerinin yapısal farklılıkları üzerinde durdular. Laisser Faire'nin azgelişmiş ülkelerin gelişmesine faydası olmadığı anlaşıncaya sosyalizme de yönelmeyen bu

lkeler karma bir modele yöneldi. Özel mülkiyet , kr teşviki gibi kapitalizmin temel noktaları reddedilmeden planlama, kamu yatırımları gibi sosyalist sistemin kullandığı araçlar benimsendi. Ulusal sanayinin dışı karşı korunmasını savunan List bir anlamda gelişme ekonomisinin temellerini attı. Keynes'in neo klasik teoriden gerçekleştirdiği kopuş da gelişme iktisadı açısından önemli bir temel oldu (**Kazgan**).

Kalkınma iktisadının ortodoks yorumlarında azgelişmişliğin ana nedenleri içsel nedenlere dayandırılarak azgelişmiş ülkelerin uluslararası ekonomik sisteme entegrasyonu ve gelişmiş ülkelerden bunlara sermaye akışı gerçekleşmesi destekleniyor. Bu açıdan ortodoks analizin emperyalizm vurgusunu atladiğı kolaylıkla görülüyor. Bununla birlikte **Rodan**'ın "**Büyük İtiş Kuramı**" planlamanın kaynakların israfını önleyeceğini ve azgelişmişlere dış yardımın gerekliliğini vurgularken; **Kapalı Çember Kuramı**'nı ortaya atan **Nurkse**, azgelişmişliğin nedenleri üzerinde durmadan bu döngünün kırılabilmesi için dış yardım ya da yabancı sermayenin gerekli olduğunu sermaye düzeyi yükselince çemberin kırılacağını iddia etmiştir. **Rostow; Tarihsel Büyüme Aşamaları Kuramı'nda** her toplumun tarihsel olarak beş aşamadan geçerek kalkınmasını tamamlayacağını ne sürmüştür. Bu görüşe göre bugünün gelişmiş ülkelerinin geçtiği bu aşamaları azgelişmiş ülkeler de aynı sırayla geçeceklerdir. Rostow'da Marx'ın determinist ve evrensel tarih görüşüne sahiptir. Bir farkla ki Marx bu süreci sosyalizm ve ardından nihayet komünizmle bitirirken Rostow son aşamadaki ülkenin ABD olduğunu, sosyalist ülkelerin de zamanla bu aşamaya ulaşacaklarını iddia etmiştir. **Harrod – Domar** modeli ise yatırımların büyümenin motoru olduğunu ve bunun da tasarrufların düzeyine bağılı olduğunu ileri sürer. Bu model esas itibarıyla kalkınma sorununu yatırım için kaynak ayırmaya ve ayrılan kaynağın büyüklüğüne indirgemektedir. Bu modelde ekonomik büyüme ve kalkınma teknik bir sorun bir sosyal mühendislik olarak algılanmaktadır. **Fleming Dengeli gelişme** modeline göre azgelişmiş bir ekonomide sadece belirli birkaç tüketim malı endüstrisinin geliştirilmesi krsız olduğu halde birçok endüstri dalının birlikte geliştirilmesi endüstriler arası bağlar açısından krlı bir durum yaratabilir. Sektörler birbirleri üzerine kümülatif geliştirci etki yaratırlar. **Eckstein** azgelişmiş ülkeler için dengeli büyümeyi ve planlamayı önerir. Azgelişmiş ülkede piyasa mekanizmasının ekonomik gelişme için yeterli olmayacağını ve bu bakımdan yatırım kararlarında piyasanın öncülük edemeyeceği görüşündedir. **Scitovsky**'e göre ekonomideki kaynak dağılımı piyasadaki kr göstergelerine göre gerçekleştii takdirde ekonomik optimumdan uzaklaşma söz konusudur. Çünkü dışsal ekonomilere bağılı olarak özel ve sosyal fayda arasında büyük ayrılıklar ortaya çıkar. Yazar alternatif nerileri olarak kaynak dağılımında planlı kalkınma modeli ve piyasa mekanizmasına etki ederek mekanizmayı sosyal faydayı azamileştirecek tedbirlerle düzenlemeyi önermektedir. **Hirschman**, dengeli büyüme modellerine en kapsamlı eleştiriyi yönelterek, bu modele alternatif olarak, ekonominin kendini besleyen bir büyüme sürecine girebilmesi için izlemesi gereken yolun yatırımların ekonominin sektörleri arasında bir denge gözetilmeden gerçekleştirdiği, **dengesiz büyüme modeli** olduğunu ileri sürmektedir. Büyüme süreci birbirini takip eden bir dizi dengesizliğin yer aldığı dinamik bir süreçtir. Dengesizliklerle ilerleyen büyüme sürecinin dengeli bir sürece göre daha avantajlı olduğunu belirten Hirschman, dengesizliklerin yaratıldığı böyle bir süreçte her aktivitenin diğerkleriyle beraber adım adım genişleyerek yönlendirilmiş yatırım kararları için bir alan açtığını söyler. Hirschman, azgelişmiş ülkelerin karşı karşıya bulundukları kalkışa geçme sorununun ekonomide belirli sektörler lehine yaratılacak dengesizliklerin niteleyeceği dinamik bir süreçle aşılabacağını ileri sürmektedir. Kalkınma teorisinin temel konuları olarak, Kapital birikimi, Planlama ve Sanayileşme dikkat çeker. **Kalkınma iktisadının ortodoks yorumları genelde azgelişmişliği içsel bir sorun olarak açıklar ve buna göre çözümler üretirken bağımlılık teorisyenleri ise azgelişmişliği haklı olarak sömürgecilik emperyalizm ile ilişkilendirerek azgelişmişliğin dışsal nedenlerine ve yapısal bağımlılığa, merkez – çevre ilişkisine vurgu yaparlar.** Birleşmiş Milletler Latin Amerika İktisat Komisyonu ve bu Komisyon'un başkanı **Prebisch** ile anılan **içe dönük sanayileşme modelinde** uluslararası serbest ticaretin azgelişmişlerin yararına olmadığı, bu ülkelerin kalkınmalarını engellediği belirtiliyor. Bu ekonomistler uluslararası talebin dayattığı kısıtlamaları aşabildiği için, ithal ikamesi politikaları üretkenlik artışı sağlayabilecek bir endüstrileşme stratejisi olarak görmektedirler. çnc dünyanın yağmalanmasının Avrupa'nın ekonomik fazlasına önemli bir katkı yaptığını söyleyen **Baran**, Marx'tan farklı olarak kapitalizmin merkezden çevreye doğıru yayılması çevrede benzer sonuçlar doğırmak yerine azgelişmişlik üreteceğini savunuyor. Baran'ın en önemli eleştirilerinden biri kısır döngü tezine yöneliktir. Bu tez azgelişmiş ülkelerde büyümenin önündeki engeli kaynak yetersizliği olarak belirliyor. Kitle tüketimi düşük olduğu için artığın

yine de yeterli olabileceğini ama dışarıya kaçtığını söylüyor. **Emmanuel** eşitsiz mübadele kuramı çerçevesinde gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler arasındaki ticaretin nasıl azgelişmişliğe neden olduğunu açıklamaya çalışıyor. Çevre ve merkez arasındaki ücret farkları bu iki kutup arasındaki verimlilik farklarından daha büyüktür. Serbestçe alınıp satılan mallar için dünya üzerinde tek bir fiyat oluşacaktır. Uluslararası planda kârların eşitlenmesi söz konusu olduğu için, eşit olmayan ticaret yoluyla değer yoksul ülkelere zengin ülkelere transfer ediliyor. Uluslararası gelişmişlik farkı, yoksul ülkelerin daha çok, zengin ülkelerin daha az emeğinin ürünü olan malların değişimi dolayısıyla birinden (azgelişmiş) diğerine (gelişmiş) kaynak transferi söz konusu oluyor. Bu da gelişmişlik farklarını yeniden üretiyor. **Frank** ise şu yorumu yapıyor. *"Azgelişmişlik ortodoks kuramların öne sürdüğü gibi ikili yapının, sermaye yetersizliğinin ya da yetersiz girişim yeteneğinin sonucu değildir. Azgelişmişlik kapitalizmin kendi gelişmesiyle yaratılmıştır"*. Frank ve bağımlılık tezleri klasik Marksist gelenekten farklı olarak kapitalist yayılmanın azgelişmiş ülkelerde kapitalist gelişmeye uygun koşullara yaratmak bir yana, bu ülkelerde sadece kapitalist azgelişmişliğin koşullarını yarattığını ileri sürüyor. Bu öyle bir yayılma ki, merkezde kapitalist gelişmeye uygun koşullar yaratırken çevrede bu tür koşulların oluşmasını engelliyor. **Amin**'in temel tezi kapitalist yayılmanın azgelişmiş denilen çevre ülkelerde ve bu ülkelerin ekonomilerinde aşırı düzeyde bir çarpıtma, biçimsizleştirme, eklemsizleştirme yaratmış olmasıdır. Bu yorum bir anlamda Marksist yorumdan kopuşu da gösteriyor. Zaten Amin Marksizmi Avrupamerkezci olmakla sert şekilde eleştiren bir düşünür. Amin çevre ülkelerin sömür yoluyla gerçek anlamda bir kapitalist gelişme sağlayamayacağı ancak dışa bağımlı, pazarı, hammaddeleri, beyin gücü sömürülen ve işbirlikçi bir elit tarafından yönetilen bir sistemin gelişebileceğini söylüyor. Nitekim Amin üçüncü dünya ülkeleri için yaptığı şu yorumla da dikkat çekiyor *"Ben ihtiyacımız olan devrimin bir ulusal halk devrimi olması gerektiğini düşünüyorum"* **Wallerstein**'e göre ikili sınıfsal ilişkilerin yanında daha çok gelişme sorununun ortaya çıktığı, yani uzmanlaşmanın mekansal hiyerarşi kanalı ile ortaya çıkan eşitsiz ilişki biçimidir ki, bunun varoluş biçimi merkez ve çevre şeklinde gerçekleşir. Merkez ile çevre arasındaki ilişki eşitsiz olup, merkez çevre ülkelerden, düşük ücretler, düşük kârlar, düşük sermaye yoğun malların tanımladığı bir ekonomik yapıdan merkeze artık aktarılmaktadır.

11) Ortodoks teoriler yatırım stratejilerine göre Dengeli Kalkınma (Rodan, Nurkse, Lewis) ve Dengesiz Kalkınma (Hirschman, Kalkınma Kutupları Modelleri) olarak da sınıflandırılırlar (Acar, 1990).

12) Kadro Dergisi'nin kalkınma teorilerinin kalkınma iktisadı içinde değerlendirilebilecek bazı akımlarla ortak noktaları olduğu bazı akademisyenler tarafından da vurgulanmıştır. Türkiye'de Kalkınma İktisadı üzerine çalışan bazı **Tamer İşgüden** Kadro Hareketini *"Dünya sistemi ve azgelişmişlik yaklaşımının temel çizgilerini 1930'ların başında ileri süren bir grup Türk aydını"* olarak tanımlıyor. **Haldun Güllalp** ise şu yorumu yapıyor. *"Neomarksist bağımlılık teorisi hemen hemen Kadrocu görüşü yeniden üretmektedir. Kadro teorisi Baran, Frank, Amin ve diğerleri gibi azgelişmişlik bağımlılık teorisinin önemli unsurlarını Dünya sistemi ve metropol koloni gibi terimler de dahil olmak üzere tahmin etmişti."* *"Latin Amerika kaynaklı bağımlılık okulunun Kadrocu'lardan çok daha sonra ve farklı bir konjonktürde Kadro'cu görüşleri yeniden ürettiği göze alınırsa bu görüşlerin evrensel özelliklere sahip belli bir çözümlemenin ürünü olduğu görülebilir."* Kadro Hareketi'nin bu yönünü vurgulayan **Emre Kongar** ise iddialı bir şekilde 1974'te Wallerstein'in çizdiği dünya kapitalist sistemi anlayışını Şevket Süreyya'nın 40 yıl önce belirlediğini söylüyor ve şöyle devam ediyor. *"Kadro dergisindeki yazılara bakıldığında, günümüzdeki merkez çevre kuramının adeta kelime kelime Kadro'dan aktarıldığını görüyoruz."* Kongar merkez çevreci bakış açısının yalnızca Kadro'nun bir üretimi olmadığını bizzat Atatürk'ün de bu görüşü paylaştığını Atatürk'ün şu sözlerini yorumlayarak ileri sürüyor. *"Türkiye'nin bugünkü mücadelesi yalnız kendi nam ve hesabına olsaydı belki daha kısa daha az kanlı olur ve daha çabuk bitebilirdi. Türkiye azim ve mühim bir gayret sarf ediyor. Çünkü müdafaa ettiği bütün mazlum milletlerin, bütün Şark'ın davasıdır ve bunu nihayet getirinceye kadar Türkiye kendisiyle beraber olan Şark milletlerinin beraber yürüyeceğinden emindir."* Bu satırlar gerek merkez - çevre kuramının gerekse karşı emperyalist devrimi modelinin uygulayıcısı olan bir liderin bilincini eylem sırasındaki düşüncelerini göstermektedir. Yine Atatürk savaştan sonra 1933'te şunları söylemiştir. *"Şark'tan şimdi doğacak olan güneşe bakınız. Bugün günün ağardığını nasıl görüyorsam, uzaktan bütün Şark milletlerinin uyanışını da öyle görüyorum. İstiklal ve hürriyetine kavuşacak olan çok kardeş millet vardır. Onların yeniden doğuşu, şüphesiz ki terakkiye ve refaha müteveccih vukuu bulacaktır. Bu milletler bütün güçlükler ve bütün manilere rağmen muzaffer olacaklar ve kendilerini bekleyen istikbale*

ulaşacaklardır. Müstemlekecilik ve emperyalizm yeryüzünden yok olacak ve yerlerine milletler arasında hiçbir renk, din ve ırk farkı gözetmeyen yeni bir ahenk ve işbirliği çağı egemen olacaktır.' **Bu sözler Türk Devrimi'nin liderinin merkez çevre kuramının devrim modelinin uygulaması sonundaki durumu paylaştığını gösteriyor. Gerçekten de Atatürk, Batı emperyalizmine karşı ilk başarılı sıcak savaşı vermiş bir lider olarak yukarıdaki sözlerine candan inanıyordu.**" Yine Attila İlhan da bu noktaya değiniyor. "Mustafa Kemal, ana çelişkiyi Türkiye'nin mazlum halkı ile emperyalizm arasında görüyordu. Böylece mazlum uluslarla emperyalizmler arasındaki çelişkiyi ön plana alıyordu."

13) "1960'larda Kore'de devlet önderliğinde, dışa dönük ve önce büyüme şeklindeki kalkınma stratejisi uygulanmaya başlıyor. Bu dönemde ülkeyi yöneten General Park, anılarında, ekonomik, siyasi ve askeri bağımsızlık mücadelesi vermiş uluslardan övgüyle bahsederek özellikle Mustafa Kemal ve Türkiye ile Nasır ve Mısır örneklerinin kendisi için ders alınan örnekler olduğundan söz eder.

14) **Anthony Giddens**'in teorik çerçevesini belirlediği "üçüncü yol" söyleminde "Devlet'in toplumun yenilenmesine yardımcı olmak amacıyla sivil toplum örgütleri ile işbirliği yapması ve böylesi bir işbirliğinin ekonomik temelini ise karma ekonomi olduğu gibi bizce olumlu kimi noktalar olmakla birlikte (**Giddens, 2000, s:83**) NPQ Türkiye'nin 2. Sayısında yer alan bir söyleşide "üçüncü yol" un siyaset alanındaki uygulayıcısı **Blair**'in şu yorumu Avrupadaki sosyal demokrat üçüncü yol ile **Kemalist Üçüncü Yol** arasındaki farklılığı ortaya koyuyor. Blair şöyle söylüyor. "Üçüncü yol ekonomi alanında küreselleşmeyi cazip ve kaçınılmaz bir tercih olarak kucaklamak demektir".

15) Bu noktada **Mümtaz Soysal** ve **Ahmet Taner Kışlalı**'nın şu yorumlarını hatırlatmak istiyoruz. Mümtaz Soysal Cumhuriyet Gazetesi'nde yapılan bir söyleşi de şunları dile getirmişti. "**Bir üçüncü yol bulunacaksa, bu yolun küreselleşmeden zarar görmüş ülkeler için söz konusu olması gerekir. Bu ise yeni bir buluş olmayacaktır. Çünkü eskiden var olan bir modeldi. Aşağı yukarı Türkiye'nin 1930'larda denediği, denemeye başladığı bir yoldu bu. Türkiye'nin başlattığı ve sonradan üzerinde çalışılan ve birçok ülke için model olarak ileri sürülen bir gelişme yoluydu. Amerika ve Avrupa dışındaki ülkelerde, eski ulusal bağımsızlık hareketlerine benzer bir biçimde, bu kez ulusal ekonomik düşünce bağımsızlığını gerçekleştirmek ve o ülkeler için bir takım modeller geliştirmek gerekiyor. Belki asıl üçüncü yol bu olacak.**" Ahmet Taner Kışlalı'nın yorumu da Soysal'ı destekliyor. "**Ve şimdi yaşanan deneyimler, Kemalist devletçilik anlayışını yeniden bizim ve dünyanın gündemine getirdi. Hani bir çok yabancı uzmanın da "komünizm ve kapitalizm arasında üçüncü yol olarak nitelendirdiği Kemalist Devletçiliği."**

Kaynakça

- i) The Economist "Can the world escape recession" march 24TH - 30TH 2001
- ii) Karluk, R., Uluslar Arası Ekonomik Kuruluşlar, 1996, Tütünbank Yayınları
Kalaycıoğlu, S., Dış Ticarete Korumacılık Ve Liberasyon, 1991, Beta Basım Yayım
- iii) Kazgan, G., Küreselleşme ve Ulus Devlet, 2000, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- iv) Stokes, B., Korumacılık Miti, Foreign Policy, Kış, 1999 - 2000
- v) Salvatore, D., 1999, International Economics, Prentice Hall
- vi) Muhammed, M., Shitaro, S., Hayır Diyebilen Asya, 1998, İlke Yayıncılık,
- vii) Soros, G., Kapitalizmin Son Şansı Mı?, Foreign Policy, Kış, 1998 - 1999
- viii) Akdiş, M., Global Finansal Sistem Finansal Krizler ve Türkiye, 2000, Beta Yayınları
- ix) Rodrik, D., Can Integration into the World Economy Substitute for a Development Strategy?" June 2000.
- x) Romer, P., 1994, The Origins of Endogenous Growth, Journal of Economic Perspectives vol. 8, number 1
- xi) Boratav, K., Devletçilik ve Kemalist İktisat Politikaları, Türkiye'de Devletçilik. Derleyen; N. Coşar, 1995, Bağlam Yayınları

xii) Kalkınma İktisadı ile ilgili olarak bu makalenin kapsamında yararlandığımız kaynaklar şunlardır:

- Türkay, M., İşgüden, T., Ercan, F., Gelişme İktisadı, Beta B.S.D AŞ. 1995
- Manisalı, E., Gelişme Ekonomisi, Ar yayın Dağıtım, 1982
- Amin, S., Avrupamerkezcilik, Ayrıntı Yayınları, 1993
- Amin, S., Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme, Kaynak yayınları, 1992
- Cihirlioğlu, Z., Azgelişmişliğin Toplumsal Boyutu, İmge Kitabevi, 1999
- Başkaya, F., Kalkınma İktisadı'nı Yükselişi ve Çöküşü, İmge Kitabevi, 1994
- Frank, A.G., Emmanuel, A., Santos, T.D., Magdoff, H., Azgelişmişlik ve Emperyalizm, Gözlem yayınları
- Şenses, F., Kalkınma İktisadı, Yükselişi ve Gerilemesi, İletişim Yayınları, 1996
- Savaş, V., İktisatın tarihi, Siyasal kitabevi, 1999
- Kazgan, G., İktisadi Düşünce, Remzi Kitabevi, 1993
- Rostow, W.W., İktisadi Gelişmenin Merhaleleri, 1996
- Acar, Y., Büyüme Teorileri, Uludağ Üniversitesi basımevi, 1990

xiii) Kongar, E., Atatürk, Remzi Kitabevi, 1994. Ayrıca Kadro'cuların bu konulardaki düşünceleri için, **Haldun Gülap**'ın "Ulusçuluk Devletçilik ve Türk Devrimi, Bir Erken Bağımlılık Teorisi" başlıklı makalesi ile "Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri" isimli kitabına, **Tamer İşgüden**'in "Kalkınma Kuramları" adlı makalesine, **Cem Alpar**'ın 1979'da hazırladığı Kadro Dergisi'nin Tıpkı Basımlarına bakılabilir.

xiv) 1997 Ekiminde yapılan Dünyada ve Türkiye'de Kamu Girişimciliğinin Geçmişi Bugünü ve Geleceği Sempozyumu'nun açılış konuşması

xv) Kalaycıoğlu, S., Gönel, F., Uzak Doğu Asya Ekonomileri Ders Notları, 1998, Yıldız Teknik Üniversitesi Basın Yayın Merkezi

xvi) **Giddens, A., Üçüncü Yol, Birey Yayıncılık, 2000**

xvii) Soysal M. Küreselleşme İflasa Gidiyor, Cumhuriyet Gazetesi
Kışlalı, A.T., Kalpaklı Kalkınma, Cumhuriyet Gazetesi, 23 11 1998